

КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ**THE QUALIFICATION OF CRIMINAL OFFENSES RELATED TO CORRUPTION**

Ясінь І.М., к.ю.н.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Інститут права Львівського державного університету внутрішніх справ

Боротьба з корупцією є обов'язковою умовою розвитку держави. Як свідчить практика така діяльність повинна здійснюватися у двох напрямках – запобігання і протидії. Встановлено, що система фінансового контролю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування наділена особливо потужним антикорупційним потенціалом. Як правовий інструмент система декларування забезпечує механізм притягнення до відповідальності суб'єктів декларування за порушення встановлених законодавством вимог щодо декларування, а також в результаті встановлення невідповідностей в деклараціях можливості виявлення фактів незаконного збагачення. Проаналізовано окремі положення законодавства зарубіжних держав, які регламентують порядок функціонування системи декларування посадових осіб органів державної влади та особливості кваліфікації їхніх дій у випадку порушення вимог декларування. На основі дослідження особливостей законодавчої конструкції складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 366-2, 366-3 КК України, практики застосування відповідних кримінально-правових норм, визначено особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Встановлено, що якщо особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування подає завідомо недостовірні відомості до декларації щодо активів, вартість яких перевищує її законні доходи понад 6500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 366-2 та ст. 368-5 КК України. В результаті проведеного дослідження констатовано доцільність існування в Україні кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Ключові слова: кримінально-правова кваліфікація, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, декларування, завідомо недостовірні відомості.

The fight against corruption is a necessary condition for the development of the state. As practice shows, such activity should be carried out in two directions – prevention and counteraction. It was established that the system of financial control of persons authorized to perform the functions of the state or local self-government is endowed with a particularly powerful anti-corruption potential. As a legal instrument, the declaration system provides a machine for holding the subjects of declaration responsible for violating the requirements for declaration established by law, as well as, as a result of establishing inconsistencies in the declarations, the possibility of detecting facts of illegal enrichment. It has been analyzed separate provisions of the legislation of foreign states, which regulate the functioning of the system of declaration of officials of state authorities and specialties of the qualification of their actions in case of violation of declaration requirements. Based on the study of the peculiarities of the legislative construction of the composition of criminal offenses provided for in Art. Art. 366-2, 366-3 of the Criminal Code of Ukraine, the practice of applying relevant criminal law norms, the peculiarities of the qualification of criminal offenses related to corruption are defined. It is established that if a person authorized to perform the functions of the state or local self-government submit deliberately false information to the declaration on assets exceeding its legal income more than 6500 non-taxable minimum incomes of citizens, the committed should be qualified in the aggregate of criminal offenses Art. 366-2 and Art. 368-5 of the Criminal Code of Ukraine. As a result of the conducted research, the expediency of the existence of criminal liability in Ukraine for the declaration of false information and the failure of the subject of the declaration to submit a declaration of a person authorized to perform the functions of the state or local self-government was ascertained.

Key words: criminal-legal qualifications, criminal offenses related to corruption, a person authorized to perform the functions of the state or local self-government, declaration, deliberately false information.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що корупція стримує економічний розвиток держави, знижує якість життя її громадян. За оцінками експертів Україна щороку від корупції втрачає понад 900 млрд. гривень. У всесвітньому рейтингу СРІ (Індекс сприйняття корупції) за 2023 рік Україна посіла 104 місце у рейтингу 180 країн та отримала 36 балів зі 100 можливих [1]. Вказаний показник є найвищим для України з часу запуску оновленої системи СРІ. Попри вторгнення російської федерації Україна показала помітний прогрес у боротьбі з корупцією, що дає підстави вважати, що здійснювані заходи щодо запобігання і протидії корупції дають відчутні позитивні результати, навіть у такий найскладніший період існування держави. Незважаючи на позитивні зміни у відповідній сфері, боротьба з корупцією триває і залишається однією з основних вимог суспільства.

Система фінансового контролю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування є одним із ключових правових засобів з допомогою яких забезпечується досягнення широкого спектру антикорупційних цілей. Ефективність функціонування системи фінансового контролю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування забезпечується дотриманням вимог щодо подачі декларації, перевірки її змісту та притягнення до відповідальності у випадку порушення вимог декларування. За порушення

вимог декларування Законом України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14 жовтня 2014 р. (далі – Закон № 1700-VII) передбачено адміністративну, кримінальну та дисциплінарну відповідальність. Тобто в законодавстві йдеться про різні види відповідальності за порушення одного виду. В контексті зазначеного, необхідним є дослідження особливостей кваліфікації діянь, які порушують встановлений законодавством порядок декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування під кутом співвідношення адміністративної та кримінальної відповідальності та визначення перспектив розвитку законодавства у цьому напрямку.

Стан дослідження. Питання кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, з тією чи іншою повнотою дослідження, розглядали Л. П. Брич, О. О. Дудоров, Д. Г. Михайленко, Р. О. Мовчан, М. І. Хавронюк, В. І. Шакун та інші дослідники, результати наукових пошуків яких знайшли відображення у наукових статтях, структурних частинах коментарів КК України, підручниках і посібниках з Особливої частини кримінального права України. Проте самостійного дослідження кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією з урахуванням законодавчих змін у чинному законодавстві та напрямів розвитку сучасної кримінально-правової політики у науці кримінального права не здійснювалося.

Мета дослідження. На основі дослідження особливостей законодавчої конструкції складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 366-2, 366-3 КК України, досягнень теорії кримінально-правової кваліфікації та практики застосування кримінально-правових норм, визначити особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» № 1074-IX від 04.12.2020 р., КК України доповнено ст. 366-2 «Декларування недостовірної інформації» та ст. 366-3 «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Необхідність вказаних законодавчих змін обумовлено тим, що 27.10.2020 р. Конституційний Суд України своїм рішенням, визнавав такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною) ст. 366-1 КК України «Декларування недостовірної інформації». Вказаний судовий орган зазначив, що «за своєю правовою природою подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання декларації хоч і свідчать про порушення вимог антикорупційного законодавства, однак такі діяння не здатні заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі в обсягах, необхідних для визнання їх суспільно небезпечними відповідно до вимог статті 11 КК України» [2]. Встановлення кримінальної відповідальності за вчинення таких діянь є надмірним покаранням, а негативні наслідки, яких зазнає особа, притягнута до кримінальної відповідальності за їхнє вчинення, непропорційні шкоді, яка настала або могла настати у разі їхнього вчинення [2].

Дослідження Світового банку свідчить, що у законодавстві більш ніж 87 країн світу передбачено відповідальність службовців за порушення вимог декларування майна і доходів [3]. Це правопорушення, пов'язані з недотриманням вимог щодо подачі декларації та правопорушення, які стосуються змісту декларації, тобто пов'язані з внесенням недостовірних відомостей у декларацію. Найбільш поширеним видом відповідальності за порушення вимог декларування майна і доходів у законодавстві цих країн є адміністративна відповідальність, яка найчастіше застосовується за неподання декларації державного службовця. За внесення недостовірних даних у декларацію – кримінальна, рідше адміністративна відповідальність [3, с. 142–144]. Прикметно, що встановлення відповідальності за порушення вимог декларування залежить від мети, яку переслідує система декларування. Тобто, якщо система декларування є системою з подвійною функцією, спрямована на попередження конфлікту інтересів та виявлення фактів незаконного збагачення, що дає можливість охопити широке коло антикорупційних цілей, то за порушення вимог декларування встановлюється адміністративна та кримінальна відповідальність [3, с. 142–144].

Законодавством України відповідальність за порушення вимог декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування передбачена ст. 172-6 «Порушення вимог фінансового контролю» КУпАП та ст. 366-2 «Декларування недостовірної інформації» КК України та ст. 366-3 «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» КК України.

Невід'ємним фактором застосування норм, в тому числі кримінально-правових є правильна оцінка діяння, з точки зору положень чинного законодавства. З огляду на це у теорії кримінального права юридичною підставою

кримінально-правової кваліфікації є склад кримінального правопорушення, як сукупність встановлених у КК України юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що дозволяють кваліфікувати суспільно-небезпечне діяння як конкретне кримінальне правопорушення.

Логіка поміщення ст. ст. 366-2, 366-3 КК України до Розділу XVII, полягає в тому, що суб'єктом кримінальних правопорушень вказаних статей є особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка здійснює свою діяльність у сфері службової діяльності, яка відповідно до ч. 1 та 2 ст. 45 Закону № 1700-VII зобов'язана подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Тобто, родовим об'єктом досліджуваних складів кримінальних правопорушень, є правопорядок, який складається за умов законності у сфері, в якій здійснює свою діяльність суб'єкт декларування.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України є встановлений законом порядок декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, спрямований забезпечити їхню добросовісність через прозорість діяльності та запобігання зловживань у сфері державної влади та місцевого самоврядування. Такий порядок забезпечується шляхом внесення достовірних відомостей до декларації. Так само можна визначити основний безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-3 КК України. Це встановлений порядок декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, який існує за умови подання суб'єктом декларування декларації і спрямований забезпечити їхню добросовісність. Суспільна небезпека вказаних діянь, полягає у тому, що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування умисно порушуючи передбачений Законом № 1700-VII порядок декларування, шляхом свідомого внесення завідомо недостовірних відомостей до декларації, а також шляхом умисного неподання декларації, заподіює істотну шкоду відповідним об'єктам кримінально-правової охорони. Окрім того, критерієм оцінки суспільної небезпечності вказаних кримінальних правопорушень є оцінка характеристик особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що свідчать про її підвищену суспільну небезпечність порівняно з іншими. Так, обіймаючи відповідну посаду в органах державної влади або місцевого самоврядування особа підпорядковує себе правовим вимогам, спрямованим на формування уявлення про особу добросовісну, яка служить інтересам держави.

Із диспозицій ст. ст. 366-2, 366-3 КК України випливає, що передбачені ними кримінальні правопорушення завжди вчиняється стосовно відповідного предмета, а тому належить до, так званих, предметних кримінальних правопорушень. Предмет складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366-2 КК України у диспозиції цієї статті позначено термінологічним зворотом «недостовірні відомості ..., які відрізняються від достовірних на суму від 500 до 2000 прожиткових мінімумів для працездатних громадян», а у ч. 2 ст. 366-2 КК України відомості, які відрізняються від достовірних на суму понад 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Відомості у декларації – це інформація (про майно, майнові права, доходи, видатки, зобов'язання), яка відповідно до ст. 46 Закону № 1700-VII вноситься до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Система фінансового контролю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування орієнтована на моніторинг змін майнового становища, з метою запобігання та виявлення фактів незаконного збагачення. Відповідно акцент робиться на декларуванні вартості майна, майнових прав,

активів, інших об'єктів декларування на момент набуття їх у власність або вартості цих об'єктів, які перебувають у володінні чи користуванні суб'єкта декларування.

Недостовірними у ч. 1 ст. 366-2 КК України є відомості, які відрізняються від достовірних на суму від 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Станом на 01.01.2024 р. недостовірні відомості, які відрізняються від достовірних на суму від 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, внесені суб'єктом декларування до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які тягнуть кримінальну відповідальність, становить 1 511 500 грн. Це законодавчо визначений мінімальний поріг криміналізації декларування недостовірної інформації. Відповідно, якщо особа, завідомо внесла до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відомості на суму до 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, то вона підлягає адміністративній відповідальності, у порядку застосування ч. 4 ст. 172-6 КУпАП. Недостовірними також, слід вважати відомості, які не дають можливості ідентифікувати члена сім'ї суб'єкта декларування чи об'єкт декларування. В такому випадку за декларування недостовірної інформації без грошового вираження суб'єкт декларування нестиме дисциплінарну відповідальність.

Предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-3 КК України є декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яку особи, зазначені у п. 1, пп. «а», «в» – «г» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону № 1700-VII, зобов'язані щорічно до 1 квітня подавати шляхом заповнення її на офіційному веб-сайті НАЗК.

Зовнішнє вираження кримінальне правопорушення, знаходить в ознаках об'єктивної сторони. Так, об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, передбачає одну форму суспільно небезпечного діяння – умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Це активна форма поведінки особи, яка полягає у тому, що особа шляхом заповнення на офіційному веб-сайті НАЗК декларації зазначає у ній завідомо недостовірну інформацію щодо майна, майнових прав, активів та інших об'єктів декларування.

Дії особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування не можуть бути кваліфіковані як умисне внесення завідомо недостовірної інформації, якщо на момент подання декларації вартість майна, майнових прав, активів, інших об'єктів декларування, що перебувають у володінні чи користуванні суб'єкта декларування не були і не повинні були бути йому відомими. Саме така кримінально-правова кваліфікація здійснена Вищим антикорупційним судом у кількох постановлених судових рішеннях [4, 5].

Також не вважається декларуванням недостовірної інформації, якщо член сім'ї суб'єкта декларування відмовив останньому в наданні всієї або частини інформації, яка повинна бути відображена у декларації, і при цьому ця інформація не відома і не може бути отримана суб'єктом декларування з офіційних джерел (державних реєстрів або правовстановлюючих документів) [6, с. 54–55]. Однак, якщо отримання інформації про об'єкти декларування з офіційних джерел є можливим, що відомо самому декларанту, однак останній умисно не користується цією можливістю, при цьому зазначаючи, що член сім'ї декларанта відмовив у наданні інформації, вчинене слід розглядати як декларування недостовірної інформації.

Склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 366-2 КК України відсутній, коли суб'єкт декларування скористався, передбаченим ч. 4 ст. 45 Закону № 1700-VII

правом виправити виявленні у декларації помилки та не порушив встановленого порядку і строків користування цим правом [7, с. 309].

Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, полягає у свідомому невиконанні обов'язку передати у встановленому законом порядку декларацію до НАЗК.

Суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366-2 та ст. 366-3 КК України – спеціальний. Це особи, які відповідно до ч. 1, 2 ст. 45 Закону № 1700-VII, зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Перелік цих осіб, визначений у п. 1 пп. «а», «в» – «г» п. 2 ч. 1 ст. 3 вище зазначеного Закону, а також це особи, передбачені цими ж пунктами вказаної статті, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування. Принагідно слід зазначити, що у зв'язку зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» № 3384-IX від 20.09.2023 р. перелік осіб, які повинні подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування розширився. Зокрема, вперше таку декларацію повинні подавати особи, які належать до особового складу штатних військово-лікарських комісій, голови та члени лікарсько-консультативних і медико-соціальних експертних комісій, а також голови, їх заступники, члени та секретарі позаштатних постійно діючих військово-лікарських і лікарсько-льотних комісій, але які при цьому не є особами, зазначеними у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону № 1700-VII. Із вказаного випливає, що декларування недостовірної інформації зазначеними особами, не може кваліфікуватися за ст. 366-2 КК України. Так само вони не можуть нести відповідальність за ст. 358 КК України, оскільки декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не є офіційним документом у розумінні примітки до ст. 358 КК України.

Аналіз конститутивних ознак складів кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією свідчить, що вони вчиняються з прямим умислом. Так, умислом особи, яка декларує недостовірну інформацію охоплюється те, що під час внесення відомостей до декларації, вона усвідомлює невідповідність зазначених відомостей реальному стану речей щодо їхньої вартості, кількості, інших характеристик, і такі відомості є завідомо недостовірними. Відомо, що зміст інтелектуальної ознаки умислу залежить від законодавчого формулювання ознак кримінального правопорушення. Формулювання предмета досліджуваного складу кримінального правопорушення, вказує на усвідомлення суб'єктом факту подання завідомо недостовірних відомостей, як очевидного і такого, що не підлягає сумніву. Завідомо недостовірні відомості – це не правильна, прихована інформація, яка до моменту, а також в момент внесення до декларації є відомою декларанту і усвідомлюється ним повною мірою. Внесення суб'єктом декларування недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, має кваліфікуватися як умисне тоді, коли буде доведено, що особа достовірно знала про доходи, майно, активи, видатки, які підлягають декларуванню, знала про наявність або відсутність їх у членів сім'ї, а також про їхню дійсну вартість та бажала не вказувати про це або вказати неправдиву інформацію про них.

Відповідно до ст. 28 Конвенції ООН проти корупції усвідомлення, намір або умисел, які необхідні як елементи будь-якого кримінального правопорушення, визначеного цією Конвенцією, можуть бути встановлені з об'єктивних

фактичних обставин справи [8]. Зокрема факт подання особою неправдивих відомостей у декларації має оцінюватись у сукупності з її попередньою та наступною поведінкою.

Такі факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як мотив і мета у диспозиції ст. ст. 366-2, 366-3 КК України не вказані, і відповідно на кримінально-правову кваліфікацію вчиненого не впливають. Однак, якщо навіть мотив і мета не є обов'язковими ознаками конкретних складів кримінальних правопорушень, то вони впливають із своєї соціально-психологічної природи, наявні у будь-якому діянні суб'єкта, як детермінанти його поведінки, в якості ознак «другого порядку» [9, с. 117]. Тому для того, щоб скласти уявлення про характер процесу, що проходить у свідомості суб'єкта декларування в момент вчинення кримінального правопорушення такі ознаки все ж повинні встановлюватися. Кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією зазвичай вчиняються особистих мотивів, з метою приховати від контролюючих, правоохоронних та інших державних органів і громадськості відомості про об'єкти, які підлягають декларуванню. Досить часто приховання інформації, яка містить відомості про майновий стан суб'єкта декларування, пов'язано із наявністю в особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування або членів її сім'ї активів, які не відповідають законним її доходам. Таким чином, у випадку внесення завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування щодо майна, активів, доходів чи видатків, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, і якщо вартість задекларованих активів,

перевищує її законні доходи більш ніж на 6500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 366-2 та 368-5 КК України. Також за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 366-3, 368-5 КК України, можуть бути кваліфіковані дії особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка умисно не подає декларацію відповідно до Закону № 1700-VII і у випадку наявності з відкритих джерел інформації, яка містить відомості про набуття останньою активів, вартість яких більш ніж у 6500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід вказати, що виконане дослідження засвідчило актуальність задекларованої теми для науки і практики правозастосування у сфері запобігання і протидії корупційним кримінальним правопорушенням та кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією. Окреслена мета досягнута шляхом з'ясування правової природи кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією та практики їхнього застосування у правовій системі України. Аналіз положень національного та міжнародного законодавства, наукових позицій дослідників з проблематики запобігання і протидії корупції та судової практики засвідчило, що система фінансового контролю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування є дієвим антикорупційним інструментом, який дозволяє контролювати статки вказаних осіб. Крім того, система декларування, яка відповідає міжнародним стандартам у сфері запобігання корупції, дозволяє виявити ознаки незаконного збагачення осіб, уповноважених на виконання функцій держави і місцевого самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Індекс сприйняття корупції – 2023. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі N 13-п/2020 від 27.10.2020 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/ks20038?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.13278199.1151163857.1709019222-467563050.1587033681#_gl=1*1wmd4c1*_gcl_au*MTgxNzA0Nzg2MS4xNzA1NTczNjQ3
3. Державна служба і приватні інтереси: підвищення відповідальності шляхом декларування доходів і майна. Ініціатива з повернення викрадених активів. Світовий банк. УНЗ ООН. 2012. 156 с.
4. Вирок Вищого Антикорупційного Суду України від 16.03.2023 р. № 991/174/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109666619>
5. Вирок Вищого Антикорупційного Суду України від 16.03.2023 р. № 991/6699/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109607533>
6. Роз'яснення щодо фінансової доброчесності: застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (подання декларації, повідомлення про суттєві зміни у майновому стані, повідомлення про відкриття валютного рахунку) № 4 від 13.11.2023 р. / Національне Агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/deklaruvannya/>
7. Настільна книга детектива, прокурора, судді : коментар антикорупційного законодавства / за ред. М. І. Хавронюка. К. : ВД «Дакор», 2016. 496 с. С. 309.
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 18 жовтня 2006 р. № 251-V) / *Верховна Рада України* : URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
9. Ясінь І.М. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2018. 236 с.